

3/8766(86)

ISSN 0130 — 8068

5 / 2012

ПОЛАЦЬСЬКІ

**Іван Муравейка
Казімір Камейша
Алесь Бараноўскі**
Вершы

Яўген Хвалеі
Вяселле на Кіпры, або
Паляванне на замежнага
жаніха
Аповесць

Раіса Баравікова
Радасці і пакуты
чужога сэрца
Апавяданне

**Аляксандр Каваленя,
Вячаслаў Даніловіч**
Калыска беларускай
дзяржаўнасці
Да 1150-годдзя Полацка

Міхась Касцюк
Беларусізацыя як форма
нацыянальнай палітыкі
Наша гісторыя

Міхась Даніленка
Прыступкі і вёрсты майго
жыцця

ПОЛЫМЯ

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС

5 (991)

МАЙ

Выдаецца
са снежня 1922 года

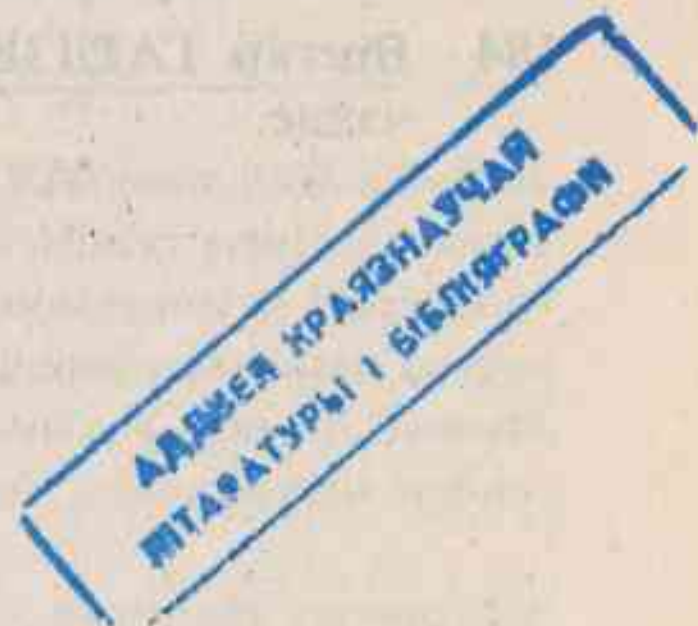
Галоўны рэдактар
Мікола Міхайлавіч МЯТЛІЦКІ

Рэдакцыйная калегія:

Лада АЛЕЙНІК,
Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ,
Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ
(старшыня рэдакцыйнага савета),
Уладзімір ГУСАКОЎ,
Марыя ЗАХАРЭВІЧ,
Віктар ІЎЧАНКАЎ,
Аляксандр КАВАЛЕНЯ,
Алесь КАРЛЮКЕВІЧ,
Аляксандр ЛУКАШАНЕЦ,
Уладзімір МАЗГО
(намеснік галоўнага рэдактара),
Валерый МАКСІМОВІЧ,
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
Зоя МЕЛЬНІКАВА,
Пётр НІКІЦЕНКА,
Генадзь ПАШКОЎ,
Алег ПРАЛЯСКОЎСКІ,
Віктар ПРАЎДЗІН,
Зіновій ПРЫГОДЗІЧ,
Іван САВЕРЧАНКА,
Алесь САВІЦКІ,
Уладзімір САЛАМАХА,
Васіль СТАРЫЧОНАК,
Таццяна ШАМЯКІНА

РЭДАКЦЫЙНА-ВЫДАВЕЦКАЯ ЎСТАНОВА
«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Мінск 2012

Установа культуры
"Абласная бібліятэка
імя М. Горкага"

- 3 Іван МУРАВЕЙКА. Вам новы век даверыць не баюся. Вершы.
- 7 Раіса БАРАВІКОВА. Радасці і пакуты чужога сэрца. Апавяданне.
- 17 Казімір КАМЕЙША. Белавежская малітва. Яблыня спакою. Раённы аэрадром. Летняя ідылія. ***Хапаецца комін за неба дымком... ***Ёсць мора слёз — так кажуць людзі... Рабінзон. Сустрэча. Лютаўскія маразы. ***Хутка Кромань адтане... ***Колькі час адвёў нам — невядома... Вершы.
- 25 Яўген ХВАЛЕЙ. Вяселле на Кіпры, або Паляванне на замежнага жаніха. Аповесць.
- 58 Алесь БАРАНОЎСКІ. ***Не веру я ў прыручанасць душы... ***Калі навокал ні душы... ***Адзіханняць рамонкі лугавыя... ***Мы п'ём свой лёс, нібыта з гладыша... ***Дзічыны пах і — звонкае «дзінь-дзінь»... ***Не выкупіць нам ні хвіліны ў лёсу... ***Ты ратуеш мяне і катуеш... ***Ад хіжых слоў нікуды не падзецца... ***Вы лёс не мой, цяпер Вы мне чужая... ***Не адтаяла ноч ад зімы... ***Агарнулася сэрца нясцішаным болем... Вершы...
- 62 Алесь ДЗЯТЛАЎ. Святы адчай. Заплачана крывёю. Апавяданні.
- 74 Іван КАПЫЛОВІЧ. Удачлівы бізнесмен. Святы абавязак. Апавяданні.
- 96 Янка СПАКОЎ. Мая бібліятэка. Працяг.
- 107 Яўген ГАРАДНІЦКІ. Паэтыка Янкі Купалы: гарманізацыя стыхійнага.
- 116 Аляксандр КАВАЛЕНЯ, Вячаслаў ДАЊІЛОВІЧ. Калыска беларускай дзяржаўнасці.
- 123 Міхась КАСЦЮК. Беларусізацыя як форма нацыянальнай палітыкі.
- 133 Леанід Левін: «Дабро і зло плывуць у адной лодцы». Гутарка Зіновія Прыгодзіча.
- 153 Таццяна ШАМЯКІНА. Нястомны прапагандыст роднага слова.
- 164 Валянціна ЛОКУН. Супраць духоўнай пустаты.
- 169 Тамара ГАРОБЧАНКА. Набыткі вучонага і педагога.
- 178 Міхась ДАЊІЛЕНКА. Прыступкі і вёрсты майго жыцця.
- 181 Зінаіда ДРАЗДОВА. Новае аб літаратуры Заходняй Беларусі.
- 184 Віктар ГАРДЗЕЙ. Ганцаўшчына: як многа ў гэтым слове... Заканчэнне.

Валянціна ЛОКУН

СУПРАЦЬ ДУХОЎНАЙ ПУСТАТЫ

Беларуская проза канца ХХ — пачатку ХХІ стагоддзя зацікаўлена не столькі сацыяльнымі, колькі духоўнымі праблемамі сучаснасці. Літаратура сведчыць, што сучаснае грамадства духоўна невылечна хворае, і гэта вынік жыцця мінулага, у тым ліку і атэістычнага. Душа без веры, без надзеі — гэта памерлая душа, душа без будучага. Гэтым былі пазначаны яшчэ постсавецкія тэксты карыфея айчыннай літаратуры І. Шамякіна. Аб гэтым раманы В. Коўтун «Пакліканья» і В. Казько «Бунт незапатрабаванага праху». Аб гэтым галоўная занепакоенасць прозы А. Казлова, А. Федарэнкі, У. Сцяпана, Г. Багданавай...

Праблема маральнай дэградацыі чалавека і яе карані — галоўны мастацкі клопат У. Дамашэвіча апошняга дзесяцігоддзя. Асабліва востра праблема «хворага духу» пастаўлена ў яго апавесці «Доля — пустацвет» (2004) і апавяданні «Хмельнае прозвішча» (2011). Тэксты звязаны між сабой дамінантнай ідэяй. Больш таго, нам падаецца, што апавесць «Доля — пустацвет» у кантэксце творчасці пісьменніка апошняга дзесяцігоддзя (разам з яго «Фінскай лазняй, або Цяжка ў гэта паверыць» (2006) пазначаны найглыбейшым псіхалагізмам характару, праўдай жыцця, дынамізмам мастацкага адлюстравання. Яны напоўнены, кажучы словамі Ф. Дастаеўскага, найвышэйшым «болевым эфектам».

Застаючыся ў традыцыйным для сябе жанры сацыяльна-псіхалагічнага пісьма, У. Дамашэвіч аналізуе ў апавесці дэтальна працэс пераходу чалавека ў стан **нечалавека**, у стан бязвольнай жывёліны. Ад звера яго адрознівае схільнасць да аналізу, самарэфлексія, нават «самаадухаўленне». Менавіта праз гэта апошняе і набывае герой У. Дамашэвіча трагічную афарбоўку, уздымаецца да ўзроўню ахвяры. Ахвяры соцыуму і іншых духоўных і маральных дэградацыйных працэсаў. У апавяданні ж адлюстраваны ўжо не працэс, а **вынік** дэградацыйнага працэсу. Да ўсяго і кропкі болю тут змяшчаюцца, бо чалавек-ахвяра, «бязвольная жывёліна» пайшоў далей у сваім процістаянні свету, ён стаў забойцам. Замахнуўся на роль судзі, але не свайго жыцця, а жыцця іншых людзей. А гэта ўжо зусім, як у Сартра, толькі тыпаж іншы — безыдэйны і здробнены.

Як слушна заўважыла І. Шаўлякова «ў пэўным сэнсе, беларускі пісьменнік сёння смелы перадусім рэалізмам, што ў якасці мастацкай сістэмы стратэгічнай скіраваны не на імітацыю жыцця, а на аднаўленне быцця ва ўсёй складанасці яго праяў. Інакш кажучы, у беларускай літаратуры 2000-х не адбываецца вяртання да рэалізму — па той прычыне, што пераважная большасць пісьменнікаў старэйшага і так званага сярэдзіннага пакалення з гэтай мастацкай сістэмы ніколі не «сыходзіла». У. Дамашэвіч з гэтай мастацкай сістэмы таксама ніколі не «сыходзіў». Пісьменнік, як і звычайна, надаючы вялікую ўвагу побытавай дэталі, канкрэтыцы жыцця, усё ж такі робіць націск на іншае — на адчуванне, на аналіз псіхалагічна-пачуццёвага. Яго цікавіць не столькі адлюстраванне, колькі перадача суб'ектыўнага бачання жыцця, перадача пачуцця, адчування жыцця.

Рыгор Доля яшчэ ў дзяцінстве зведаў нямала несправядлівага. Бацька, настаўнік матэматыкі ў школе, спіўся «да белай гарачкі» і хутка памёр «пад плотам». Пасля героя прызнаецца, што менавіта адсутнасць бацькоўскай цвёрдай рукі, бацькоўскай сілы і сталі галоўным фактарам у яго маральным падзенні.

Праўда, герой напачатку змагаўся са сваёй «хваробай», спрабаваў неяк вярнуцца да працы, жыцця, «але гэты смок ужо ўзяў ва ім такую сілу, што супраціўляцца было немагчыма». І Доля здаўся, з працы яго «пагналі з трэскам, з запісам у працоўную кніжку». Ён стаў выносіць з дому і прадаваць усё, што ляжала ў кватэры без ужытку, пасля пачаў збіраць бутэлькі — і гэта «была ўжо апошняя стадыя падзення». І вось, нарэшце, развод, яны з Волькай як чужыя ў адной кватэры.

Гэта — вонкавая, ці падзейная «лінія» дэградацыйнага працэсу. А ёсць яшчэ адна, галоўная — псіхалагічна-пачуццёвая.

Духоўную пустату герой імкнецца запаўняць асабістай рэфлексіяй. Знешні свет — хутчэй антураж свету ўнутранага. У мастацкіх дыскурсах У. Дамашэвіча ўнутраныя маналогі выглядаюць арганічнымі і зразумелымі. Аўтар вельмі дакладна перадае адчуванні свайго героя, нярэдка праз метафарычныя апісанні: Доля «з жахам у душы адчуваў, што зямныя яго карані абрываюцца, ён апынуўся як бы паміж небам і зямлёй, і жорсткі вецер жыцця няўмольна гоніць яго, як тое перакаці-поле, ці пух з дзьмухаўца ў невядомую далячынь, і калі ён прыб'ецца да нейкага трывалага грунту — невядома». Ён змірыўся, і разам з тым не шкадуе сябе, «відаць так трэба, ён гэтага заслужыў. Быў упарты, не хацеў слухаць маткі, старэйшага брата — і вось атрымлівай плату» бачыць сваю «віну» ў тым, што праігнараваў законы свайго роду. Стаў не толькі чалавекам без духоўных каранёў, але і чалавекам без веры.

Рыгор Доля быў атэістам, некалі ён верыў у камуністычныя догмы, цяпер жа з развалам «светлай будучыні», непрыкметна знікла і яго колішняя вера. Новай веры не прыдбаў, не знайшоў. І найперш таму, што не адчуў сябе новым чалавекам, размаўляў, як і раней, на трасянцы і ў палітыку не ўнікаў, «ён расчараваўся ў тым жыцці, якім жыў і якое яго акружала». Па сваіх памкненнях Рыгор Доля — «сярэднестатыстычны» беларус, які ведаў адно: «працаваць, зарабляць на хлеб, на чарку і скварку, ідэал яго быў просты, як задача два-на-два».

Зразумела, што падзенню героя садзейнічаў соцыум, яго неабвержная рэальнасць. Але ён не выключае і суб'ектыўнага фактару. Аўтар вылучае яго асобна. Доля «ніколі не супраціўляўся сваім жаданням, слепа, без усякіх пярэчанняў, выконваў каманды свайго арганізму, — мо таму і стаў такім — на пабягушках свайго найпершага жадання, якое не было далей прылаўка крамы, дзе прадавалі тытунь і віно. На пабягушках у д'ябла, які ўжо даўно трымае ў сваіх кіпцюрах». Доля гэта ўсведамляе. Ад гэтага ўсведамлення і яго боль, незадаволенасць сабой.

Аповесць У. Дамашэвіча вельмі багатая на псіхалагічныя адценні, найтанчэйшыя зрухі адчуванняў. Перад намі ўразлівы малюнак унутранага стану чалавека — чалавека, які разумее сваё падзенне, адчувае яго, але змяніць ужо нічога не можа — ні ў сабе, ні ў свеце. Пісьменнік пільна сочыць за працэсам пераходу рэальнага жыцця ў ірэальнае, калі акаляючы свет «стаў развальвацца, ламацца і крышыцца, ператвараючыся ў вялікі хаатычны рэзрух, у кучу бязладна паскіданага ламачча, у якім не было ні пачатку, ні канца, ні якога кольвек парадку — быў суцэльны буралом, у якім можна было толькі паламаць ногі і скруціць карак». Свядомасць саступае месца трызненню: «Ужо не мела сэнсу пра нешта думаць — працэс гэты разрываўся на кавалкі, на ўрыўкі, на нешта такое, што цвярозаму чалавеку можа хіба толькі прысніцца ў пачварным сне. Дагара... дэгра... дацыя — ледзь вымавіў ён адубелымі вуснамі <...> менавіта гэта была дэградацыя — разбурэнне асобы, яго інтэлекту, які збіраўся не гадамі, а цэлымі стагоддзямі і перадаваўся з пакалення ў пакаленне. Чалавек апынуўся на жывёльным узроўні: ён мог рабіць толькі тое, на што не патрабавалася розуму, а толькі інстынкт».

Антыжыццё вымагае і свайго героя — антыгероя. Правалы ў памяці Доля ідуць адзін за адным. Ён перастае быць чалавекам, ён амаль цалкам траціць кантроль над сабой. Замест рэальнасці «правал-пустата, у якую ён уваліцца, як у каламутную ваду». Доля яшчэ будзе дыхаць, але «ні адчуваць, ні разважаць, ні думаць» ужо не зможа. Ствараецца ўражанне вывернутага рэчаіснасці, свету-абсурду.

Толькі У. Дамашэвіч, выхаваны на светлай веры ў чалавека, не можа адразу

змірыцца з канчатковым падзеннем свайго героя, ён вырашае даць яму яшчэ адзін шанец «рэабілітавацца». Доля пакідае горад, звыклае для сябе асяроддзе і едзе ў маленькі гарадок, пасяляецца ў хаце сваёй толькі што памерлай бабулі. Спачатку яго захапіла новае жыццё, веснавыя турботы: трэба было ўпарадкаваць агарод, пасадзіць бульбу, прывесці сядзібу ў належны стан. Да ўсяго і сам спадзяваўся, што на новым месцы ўцячэ ад сябе ранейшага — «раба зялёнага змея». Толькі ж спадзяванні яго былі марнымі. «Ён ужо страціў чалавечы воблік і стаў дакладнаю копіяй бездухоўнага дэгенерата, якому больш нічога не трэба ў жыцці, як толькі выпіць».

Бездухоўнасць героя — гэта яшчэ і вынік яго бязвольнасці, ён — «бервяно, якое плынь жыцця гоніць туды, куды хоча, а ты ўжо не можаш супраціўляцца, ты толькі барахтаешся і, захлёбваючыся вадою-водкаю, пывеш — і сам не ведаеш куды... ты ўжо не чалавек, а трэска, якая не можа сабою кіраваць. Цябе падхапіла ўжо і нясе проста ў мора. У небыццё. З жыцця — у небыццё».

Амаль ці не першы ў сучаснай беларускай літаратуры У. Дамашэвіч адлюстраваў трагедыю алкаголіка, яго ўнутраны боль і пакуты. «Толькі нячыстая сіла можа прыдумаць такое: сам чалавек робіць сабе балюча, робіць сабе невыносна цяжка, думаючы, што прынясе сабе нечуваную асалоду». Алкаголік — гэта мазахіст, «ён проста забівае сябе паволі — і няўхільна».

У сваім алкагольным ачмурэнні Доля зусім аддаліўся ад людзей. Прырода дала яму выдатныя задаткі, але не дала яму цяргення, цягавітасці. «Не было ў цябе сур'ёзнасці, — скажа Рыгору яго брат Лявон. — Быў ты страказою, у цябе жаночы характар». А найбольшая драма ў тым, што перарвалася яго духоўнае адзінства з маці — не апраўдаў любімы сын яе спадзяванняў.

Падсумоўваючы вынікі свайго існавання на зямлі, Доля віну сваю прызнае, але толькі часткова. Ён пагаджаецца, што «яго жыццё пражыта дарэмна, што нічога добрага ў жыцці ён не зрабіў». Але «не таму, што ён быў невук і няздара, а таму, што ўвесь свой талент і энергію аддаў у рукі чалавека, які не мог скарыстаць яго на карысць ні сабе, ні яму». Гэта ён пра сваю былую жонку Вольку, што не ўсцерагла яго, не ўтрымала. Праўда, часам ён вініў сябе. Тады яму «рабілася моташна, хацелася ўцячы ад сябе, не бачыць і не чуць». Раскаянне моцна біла па яго хворым самалюбстве, «не прывучаным да самакрытыкі».

Сутнасць чалавека, па У. Дамашэвічу, праяўляецца ў яго сям'і, у дзецях — найперш, у дзецях. Кожная сям'я, лічыць герой, павінна мець не менш як двое дзяцей, «каб мацаваць дзяржаву», каб «не меншала колькасць людзей у краіне». Доля свайго працягу не меў, не выканаў ён і «дзяржаўнага інтарэсу». Волька не нараджала яму дзяцей, бо хацела жыць для сябе. Вось і застаўся Доля пустацветам, Доляй без долі. Пустацветам назвала яго маці, «доля — пустацвет, не даў ніякага плоду, ніякага плёну...» Прозвішча чалавека, лічыць пісьменнік, мае сімвалічнае значэнне, у ім закладзены код жыцця, лёсу чалавека, «тваё прозвішча — гэта ты сам, голы ці босы, абуты ці апрануты — усё роўна гэта ты, яго носьбіт назаўсёды, да скону». Дарэчы, такім лёсавызначальным сэнсам пазначана і прозвішча героя апавядання «Хмельнае прозвішча» — Севы Хмеля.

Нібыта адчуваючы свой блізкі канец, Рыгор Доля ўсё больш рэфлексуе, яму хочацца пра ўсё дазнацца, «пра вечнасць, пра сваю ролю ў гэтым жыцці, пра тое, чаго не зрабіў ён, а павінен быў зрабіць, каб меў людскую галаву на плячах». І вось нарэшце ён адкрывае ісціну свайго «я»: «... у душы тваёй пуста, там няма нічога... бо няма там Бога». Страта веры — галоўная «віна» героя. Яму няма чым наталіць голад душы і сэрца. Ён — мярцвяк. Доля, як і ўсё яго атэістычнае пакаленне, лічыў, што Бога няма, яго выдумаў чалавек. «А раз Бога няма — няма і граху, рабі, што хочаш». Духоўная драма героя ў тым, што ён не слухаў маці, а яна жыла з Богам у душы, мела сумленне і ім кіравалася. Герой страціў генетычную памяць. У гэтым яго найбольшая віна, але і трагедыя таксама.

Фактар болю генерыруецца ў характары героя да рысаў катастрафізму — у першую чаргу катастрафізму духу. Герой перарваў духоўную радаслоўную. Як перарваў сваю духоўную радаслоўную галоўны герой аповесці «Горад у нябёсах» А. Казлова трыццаціпяцігадовы Антак, як яшчэ раней перарваў гэтую радаслоў-

ную сын Хведара Роўбы Колька, заганычы свайго бацьку ў балота на канчатковую смерць (В. Быкаў, «Аблава»). «Хвароба» гэта мае свае гістарычныя карані. Яна завалодвала чалавекам і грамадствам паступова, працякала незаўважна, каб напрыканцы стагоддзя набыць якасці духоўнага апакаліпсісу.

У структуру тэксту У. Дамашэвіч уводзіць сімвалічны сон. Гэта — філасофія твора. Доля коціць нізкую калясачку з гранітным абеліскам і вянком з белых папяровых кветак. Гэты абеліск і ёсць яго крыж жыццёвы, які ён выбраў сабе сам і ўжо не ведае, куды, у якім напрамку з ім кіраваць. Рэальнае сублімуецца ў ірэальнае. Доля згубіўся сярод людзей, згубіўся цалкам — нібы ў пустыні. Яму наймаверна цяжка, ён стаміўся, выбіўся з сіл, ён ужо ледзь дышае. Ён гарэў унутры і гарэў звонку. Гарэла бабуліна хата. Разам з ёю гарэў і ён. А побач ратаваліся і гарэлі і Кіця з Шарыкам. «Божа... даруй мне... грахі...» — гэта былі апошнія прыжыццёвыя словы Рыгора Доля. І звернуты яны былі да Бога.

Трагедыя аднаго чалавека ў У. Дамашэвіча перарастае ў трагедыю роду чалавечага.

Спрадвечнае супрацьстаянне добра і зла закончылася перамогай апошняга. Зло перамагло. Перамагае яно і ў апакаліпсісе «Хмельнае прозвішча». Дакладней, нават не перамагае, таму што барацьбы тут ніякай няма, а самасцвярджаецца — як выніковы факт дэградацыйнага працэсу.

Сева Хмель, як і Рыгор Доля, рэдка калі бываў цвярозы, а калі хмель выходзіў з яго галавы, «то ён рабіўся сам не свой: сярдзіты, як звер, ні за што мог пабіць жонку, накрычаць на дзяцей, павыганяць усіх з дому», «абыякавасць, грубасць, злосць так і перлі з яго, як з бруднае лужыны, у якой валяліся свінні». Агрэсія, нянавісць да ўсяго свету — вось галоўнае, што адрознівае Хмеля ад бязвольнага «аналітыка» Рыгора Доля. Знікае з тэксту і боль за чалавека. Ды і чалавека самога няма. Замест яго застаўся звер, «нейкае дзіўнае стварэнне», якое, каб наталіць сваю смагу, здольнае ўжо нават на забойства. Спачатку Хмель нечакана (толькі ж, ці нечакана?) для сябе забівае міліцыянера, а пасля «нешта як найшло, накацілася на яго нейкая цёмная вялізная хваля, ён як страціў свядомасць ці адчуў сябе ў нейкім новым вымярэнні і ўжо не чалавекам, а нейкім дзіўным стварэннем, якое не падпарадкоўваецца ранейшым паняццям добра і зла, а жыве па нейкіх сваіх, толькі яму аднаму вядомых мерках». Герой зусім траціць адчуванне рэальнасці, услед за «мільтонам» ён забівае і вадзіцеля «Масквіча», завалодвае яго машынай і кіруецца ў Расію. Ён спадзяецца, што ўцячэ. Але — уцячэ ад каго? Ад сябе? Ад кары? Найперш, здаецца, ад лёсу, ад яго наканавання.

Жыццё героя запраграмавана праз ягонае прозвішча-код — Хмель: «Вось жа ўзнагародзіў Усявышні іх род прозвішчам, што хоць стой, хоць падай, хоць жыві, хоць памірай, а ад свайго не ўцячэш! Бацька памёр без пары ад гарэлкі, кажуць, што і дзед любіў зазірнуць у чарку. І яму на раду напісана». Такім чынам, пісьменнік спрабуе зняць з героя віну суб'ектыўную, да спасціжэння якой так упарта набліжаўся яго папярэднік Рыгор Доля.

Аўтар не высвятляе прычын характару і паводзін героя, напружана шукаючы хоць што-небудзь станоўчае ў сваім жыцці і ў самім сабе, Хмелю «нічога не прыходзіла на памяць». А гэта таксама вынік жыцця бездухоўнага, маральна дэградаванага.

Уцякаючы ад міліцэйскай «мігалкі», Хмель трапляе ў аварыю. Яго «Масквіч» перавярнуўся. Хмель застаўся жывы, толькі паранены. Міліцыянеры спяшаліся даставіць яго ў бальніцу — «жыццё чалавека вісела на валаску». Але ж, ці чалавека — міжвольна ўзнікае пытанне. У такім хрысціянскім гуманізме бачацца парасткі найперш будучай літаратуры.

Мастацкія дыскурсы У. Дамашэвіча 2000-х гадоў (да памянёнай намі ўжо «Фінскай лазні, або Цяжка ў гэта паверыць» трэба далучыць аповесць «Месяц у раі, або Аддай сэрца людзям» (2006) і раман «На мяжы цярпення» (2007) сведчаць аб тым, што пісьменнік, як і раней, застаецца чуйным да балючых пытанняў часу, яго тэксты вылучаюцца найвышэйшым бодем за чалавека. Нават за такога, які перастаў быць чалавекам.